

SCIENCE
PROBLEMS.UZ

ISSN 2181-1342

Actual problems of social and humanitarian sciences
Актуальные проблемы социальных и гуманитарных наук

**Ijtimoiy-gumanitar
fanlarning dolzarb
muammolari**

Jild 3, Son 11

2023

SCIENCEPROBLEMS.UZ

ИЖТИМОЙ-ГУМАНИТАР ФАНЛАРНИНГ ДОЛЗАРБ МУАММОЛАРИ

№ 11 (3)-2023

**АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ СОЦИАЛЬНО-
ГУМАНИТАРНЫХ НАУК**

ACTUAL PROBLEMS OF HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES

ТОШКЕНТ-2023

БОШ МУҲАРРИР:

Исанова Феруза Тулқиновна

ТАҲРИР ҲАЙЪАТИ:

07.00.00-ТАРИХ ФАНЛАРИ:

Юлдашев Анвар Эргашевич – тарих фанлари доктори, сиёсий фанлар номзоди, профессор, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Мавланов Уктам Махмасабирович – тарих фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Хазраткулов Абдор – тарих фанлари доктори, доцент, Ўзбекистон давлат жаҳон тиллари университети.

08.00.00-ИҚТИСОДИЁТ ФАНЛАРИ:

Карлибаева Рая Хожабаевна – иқтисодиёт фанлари доктори, профессор, Тошкент давлат иқтисодиёт университети;

Худойқулов Садирдин Каримович – иқтисодиёт фанлари доктори, доцент, Тошкент давлат иқтисодиёт университети;

Азизов Шерзод Ўктамович – иқтисодиёт фанлари доктори, доцент, Ўзбекистон Республикаси Божхона институти;

Арабов Нурали Уралович – иқтисодиёт фанлари доктори, профессор, Самарқанд давлат университети;

Холов Актам Хатамович – иқтисодиёт фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD), доцент, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Шадиева Дилдора Хамидовна – иқтисодиёт фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD), доцент в.б, Тошкент молия институти;

Шакарров Қулмат Аширович – иқтисодиёт фанлари номзоди, доцент, Тошкент ахборот технологиялари университети

09.00.00-ФАЛСАФА ФАНЛАРИ:

Ҳакимов Назар Ҳакимович – фалсафа фанлари доктори, профессор, Тошкент давлат иқтисодиёт университети;

Яхшиликков Жўрабой – фалсафа фанлари доктори, профессор, Самарқанд давлат университети;

Ғайбуллаев Отабек Мухаммадиевич – фалсафа фанлари доктори, профессор, Самарқанд давлат чет тиллар институти;

Ҳошимхонов Мўмин – фалсафа фанлари доктори, доцент, Жиззах педагогика институти;

Носирходжаева Гулнора Абдукаҳхаровна – фалсафа фанлари номзоди, доцент, Тошкент давлат юридик университети;

Турдиев Бехруз Собирович – фалсафа фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD), доцент, Бухоро давлат университети.

10.00.00-ФИЛОЛОГИЯ ФАНЛАРИ:

Ахмедов Ойбек Сапорбаевич – филология фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон давлат жаҳон тиллари университети;

Кўчимов Шухрат Норқизилович – филология фанлари доктори, доцент, Тошкент давлат юридик университети;

Салахутдинова Мушарраф Исамутдиновна – филология фанлари номзоди, доцент, Самарқанд давлат университети;

Кучкаров Раҳман Урманович – филология фанлари номзоди, доцент в/б, Тошкент давлат юридик университети;

Юнусов Мансур Абдуллаевич – филология фанлари номзоди, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Саидов Улугбек Арипович – филология фанлари номзоди, доцент, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси.

12.00.00-ЮРИДИК ФАНЛАРИ:

Ахмедшаева Мавлюда Ахатовна – юридик фанлар доктори, профессор, Тошкент давлат юридик университети;

Мухитдинова Фирюза Абдурашидовна – юридик фанлар доктори, профессор, Тошкент давлат юридик университети;

Эсанова Замира Нормуратовна – юридик фанлар доктори, профессор, Ўзбекистон Республикасида хизмат кўрсатган юрист, Тошкент давлат юридик университети;

Ҳамроқулов Баҳодир Мамашарифович – юридик фанлар доктори, профессор в.б., Жаҳон иқтисодиёти ва дипломатия университети;

Зулфиқоров Шерзод Хуррамович – юридик фанлар доктори, профессор, Ўзбекистон Республикаси Жамоат хавфсизлиги университети;

Хайитов Хушвақт Сапарбаевич – юридик фанлар доктори, профессор, Ўзбекистон Республикаси

Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Асадов Шавкат Ғайбуллаевич – юридик фанлар доктори, доцент, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Утемуратов Махмут Ажимуратович – юридик фанлар номзоди, профессор, Тошкент давлат юридик университети;

Сайдуллаев Шахзод Алиханович – юридик фанлар номзоди, профессор, Тошкент давлат юридик университети;

Юсупов Сардорбек Баходирович – юридик фанлар доктори, доцент, Тошкент давлат юридик университети;

Ҳакимов Комил Бахтиярович – юридик фанлар доктори, доцент, Тошкент давлат юридик университети;

Амиров Зафар Актамович – юридик фанлар бўйича фалсафа доктори (PhD), Ўзбекистон Республикаси Судьялар олий кенгаши ҳузуридаги Судьялар олий мактаби;

Жўраев Шерзод Юлдашевич – юридик фанлар номзоди, доцент, Тошкент давлат юридик университети;

Бабаджанов Атабек Давронбекович – юридик фанлар номзоди, доцент, Тошкент давлат юридик университети;

Раҳматов Элёр Жумабоевич – юридик фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD), Тошкент давлат юридик университети.

13.00.00-ПЕДАГОГИКА ФАНЛАРИ:

Ҳашимова Дильдархон Уринбоевна – педагогика фанлари доктори, профессор, Тошкент давлат юридик университети;

Ибрагимова Гулнора Хавазматовна – педагогика фанлари доктори, профессор, Тошкент давлат иқтисодиёт университети;

Закирова Феруза Махмудовна – педагогика фанлари доктори, Тошкент ахборот технологиялари университети ҳузуридаги

педагогик кадрларни қайта тайёрлаш ва уларнинг малакасини ошириш тармоқ маркази;

Тайланова Шоҳида Зайниевна – педагогика фанлари доктори, доцент.

19.00.00-ПСИХОЛОГИЯ ФАНЛАРИ:

Каримова Василя Маманосировна – психология фанлари доктори, профессор, Низомий номидаги Тошкент давлат педагогика университети;

Ҳайитов Ойбек Эшбоевич – Жисмоний тарбия ва спорт бўйича мутахассисларни қайта тайёрлаш ва малакасини ошириш институти, психология фанлари доктори, профессор

Умарова Навбахор Шокировна – психология фанлари доктори, доцент, Низомий номидаги Тошкент давлат педагогика университети, Амалий психология кафедраси мудири;

Атабаева Наргис Батировна – психология фанлари доктори, доцент, Низомий номидаги Тошкент давлат педагогика университети;

Қодиров Обид Сафарович – психология фанлари доктори (PhD), Самарканд вилоят ИИБ Тиббиёт бўлими психологик хизмат бошлиғи.

22.00.00-СОЦИОЛОГИЯ ФАНЛАРИ:

Латипова Нодири Мухтаржановна – социология фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон миллий университети кафедра мудири;

Сеитов Азамат Пўлатович – социология фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон миллий университети;

Содиқова Шоҳида Мархабоевна – социология фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон халқаро ислом академияси

23.00.00-СИЁСИЙ ФАНЛАР

Назаров Насриддин Атакулович – сиёсий фанлар доктори, фалсафа фанлари доктори, профессор, Тошкент архитектура қурилиш институти;

Бўтаев Усмонжон Хайруллаевич – сиёсий фанлар доктори, доцент, Ўзбекистон миллий университети кафедра мудири.

ОАК Рўйхати

Мазкур журнал Вазирлар Маҳкамаси ҳузуридаги Олий аттестация комиссияси Раёсатининг 2022 йил 30 ноябрдаги 327/5-сон қарори билан тарих, иқтисодиёт, фалсафа, филология, юридик ва педагогика фанлари бўйича илмий даражалар бўйича диссертациялар асосий натижаларини чоп этиш тавсия этилган илмий нашрлар рўйхати (Рўйхатга) киритилган.

Ижтимоий-гуманитар фанларнинг долзарб муаммолари электрон журнали 1368-сонли гувоҳнома билан давлат рўйхатига олинган.
Муассис: "SCIENCEPROBLEMS TEAM"
масъулияти чекланган жамият.

Таҳририят манзили:

Тошкент шаҳри, Яккасарой тумани, Кичик Бешёғоч кўчаси, 70/10-уй. Электрон манзил: scienceproblems.uz@gmail.com

Телеграм канал: https://t.me/scienceproblems_uz

МУНДАРИЖА

07.00.00 – ТАРИХ ФАНЛАРИ

Kucharov Jamshid Qulnazarovich

ROSSIYANING PAHTA YETISHTIRISH BORASIDAGI SINOV-TAJRIBALARI XUSUSIDA AYRIM MULOHAZALAR (TURKISTON TO'PLAMI MATERIALLARI ASOSIDA) 11-14

Taʼbaev Amirbek Ashirbaevich

Б.Х.КАРМИШЕВА АСАРЛАРИДА “ИЛК ҚАБИЛАЛАР”ГА ОИД ЭТНОНИМЛАР МАСАЛАСИ 15-23

Ҳамаев Нодирбек Мўминович

ТУРКИСТОНДА ИСТИҚЛОЛ УЧУН КУРАШНИНГ РИВОЖЛАНИБ БОРИШИ ВА УНИНГ МАТБУОТДА ЁРИТИЛИШИ (1920-1924) 24-32

Tilavova Shahnoza Salohitdinovna

XIX ASR OXIRI – XX ASR BOSHLARIDA BUXORO AMIRLIGIDA JADIDLARNING FAOLIYATI 33-36

Қозоқов Тоҳиржон Қодиралиевич

НАМАНГАНДА ҚОЗИЛАР ВА СУДЛАР ТАРИХИ 37-42

Артикбаев Ойбек Салимахамаатович

ЎЗБЕК-ҚОЗОҚ ЭТНОМАДАНИЙ АЛОҚАЛАРИНИНГ ОИЛАВИЙ УРФ-ОДАТ ВА МАРОСИМЛАРДА НАМОЁН БЎЛИШИ (XX АСР ТОШКЕНТ ВОҲАСИ МИСОЛИДА) 43-56

Atavullayeva Shaxlo Musoyevna

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI BIRINCHI KONSTITUTSIYASINING YARATILISH TARIXI ... 57-62

8.00.00 – ИҚТИСОДИЁТ ФАНЛАРИ

Қўчқаров Файзулло Абдужабборович

ХОРИЖИЙ ИНВЕСТИЦИЯЛАР – АГРАР СОҲАНИ ИННОВАЦИОН РИВОЖЛАНТИРИШНИНГ МУҲИМ ОМИЛИ 63-70

Shao Junling

ANALYSIS OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF UZBEKISTAN'S REGIONAL ECONOMY .. 71-76

Ashirov Nurmurod Qulmatovich

RAQAMLI TECHNOLOGIYALARDAN KENG KO'LAMDA FOYDALANISHDA BANK TIZIMINI IMKONIYATLARINI OSHIRISH YO'LLARI 77-82

Togayev Salim Sobirovich

BANK XIZMATLARIGA BO'LGAN ISHONCHNI OSHIRISH YOHUD MIJOZNI JALB QILISHNING SAMARALI YO'LLARI 83-89

Саттаров Ғанижон Озодович

МИНТАҚА РАҚОБАТБАРДОШЛИГИНИ ТАЪМИНЛАШДА ЭКСПОРТ САЛОҲИЯТИДАН ФОЙДАЛАНИШ ОМИЛЛАРИ 90-96

<i>Yakubova Samira</i> LEVERAGING PUBLIC-PRIVATE PARTNERSHIPS: STRATEGIES FOR OPTIMAL INVESTMENT FINANCING	97-102
<i>Abdualiyev Hamidulla Toxirjonovich</i> OLIY TA'LIM MUASSASASINING INNOVATSIYALARNI BOSHQARISH TIZIMIDAGI LOYIHALARNI BOSHQARISH OFISI	103-109
<i>Egamberdiyeva Salima Rayimovna</i> XALQARO STANDARTLAR ASOSIDA QISHLOQ XO'JALIGIDA AKTIVLAR HISOBINI TAKOMILLASHTIRISH	110-118
<i>Xolmamatov Diyor Haqberdievich</i> SANOAT KORXONALARINING BOZORDAGI MAVQEINI BAHOLASHDA SPACE TAHLIL USULIDAN FOYDALANISH	119-127
<i>Gafurova Dilshoda</i> INNOVATIVE MANAGEMENT IN HIGHER EDUCATION: ASSESSING STRATEGIES AND IMPACTS	128-132
<i>Xomidov Abdugaffor Axmadjonovich</i> TA'LIM SOHASIDA LOYIHALARNI BOSHQARISH	133-139
<i>Raxmonov Mirvoxid Rajabovich</i> NAVOIY VILOYATI ASOSIY KAPITALIGA INVESTITSIYALAR TUZILISHI VA DINAMIKASI TAHLILI	140-149
<i>Boyjigitov Sanjarbek Komiljon o'g'li</i> DON VA DONNI QAYTA ISHLASH KORXONALARIDA MARKETING XIZMATI SAMARADORLIGINI BAHOLASHDA SNW TAHLIL USULINING O'RNI VA UNI QO'LLASH XUSUSIYATLARI	150-159
<i>Aziza Umarova</i> AKSIYALARNI BIRLAMCHI OMMAVIY JOYLASHTIRISH (IPO) AMALIYOTI ORQALI MOLIYAVIY RESURSLARNI SHAKLLANTIRISHNING HORIJ TAJRIBASI	160-167
<i>Абдуллаев Бунёд Ўткирович</i> СУРХОҲДАРЁ ВИЛОЯТИДА ЭКОЛОГИК ТУРИЗМНИ РИВОЖЛАНТИРИШНИНГ АСОСИЙ ЙЎНАЛИШЛАРИ	168-178
<i>Matjonov Bekjon Ravshonbekovich</i> SOME CHARACTERISTICS OF ENSURING FOOD SAFETY IN UZBEKISTAN	179-185
<i>Алиматова Наргис Абдухалиловна</i> КАМБАҒАЛЛИКНИ ҚИСҚАРТИРИШ-РАҚОБАТБАРДОШЛИК ОМИЛИ.....	186-197

09.00.00 - ФАЛСАФА ФАНЛАРИ

<i>Kobulniyazova Gulchexra Toshpulatovna</i> F. NITSSHE "HAYOT FALSAFASI" KONSEPSIYASI IJTIMOY RIVOJLANISHNING IRRATSIONAL ASOSI	198-204
<i>Qaxorov Pulotjon Xursanmurodovich</i> INSON MOHIYATI, UNING BIOLOGIK VA IJTIMOY TABIATI	205-211
<i>Турсунов Лочин Эркинович, Хакимова Дилноза Юсуфхоновна</i> РАЗВИТИЕ ПРАВОВОГО СОЗНАНИЯ У ЖЕНЩИН В УЗБЕКИСТАНЕ	212-218
<i>Urinboyev Dilmurod Tura o'g'li</i> HUQUQIY FAOLLIK VA HUQUQIY MADANIYATNI RIVOJLANTIRISH MUOMMOLARI.....	219-225
<i>Яздонов Зикирилло Шукуруллоевич</i> АЛ-ҲАКИМ АТ-ТЕРМИЗИЙНИНГ СЎФИЁНА ҚАРАШЛАРИ ВА МАЛОМАТИЙЛИККА МУНОСАБАТИ	226-231
<i>Nabiyev Maxsud Abdumannonovich</i> IQTISODIY MADANIYATNING MAZMUNIVAMOHIYATI	232-238
<i>Haydaraliyev Shuhratjon</i> MARKAZIY OSIYODA MILLATLARARO MUNOSABATLARNING MILLIY VA MINTAQAVIY XUSUSIYATLARI	239-243
<i>Хамраев Сардорбек Шарафутдинович</i> ЭКОТУРИЗМ ЖАРАЁНЛАРИНИ РИВОЖЛАНИШИНИНГ ТАРИХИЙ ЭВОЛЮЦИЯСИ..	244-250
<i>Xashimov Sheraxon Jo'rahonovich</i> O'ZBEKISTONNING XALQARO IMIDJINI YUKSALTIRISHDA MILLIY TURIZMDAGI EKOLOGIK TURIZMNING TUTGAN O'RNI	251-260
<i>Хатамова Рашида Закиржановна</i> ПАТРИОТИЗМ КАК ЭЛЕМЕНТ КУЛЬТУРЫ СТУДЕНЧЕСКОЙ МОЛОДЕЖИ	261-266
<i>Патиев Холдор Икромович</i> ЖАДИДЧИЛИК ҚАРАШЛАРИ НЕГИЗИДА ИЛМИЙ-АМАЛИЙ ЙЎНАЛИШЛАРИНИНГ ВУЖУДГА КЕЛИШИ ВА ЖАМИЯТДА РИВОЖЛАНИШИ	267-275
<i>Ismoilova Hayitxon Maxammadjonovna</i> FARG'ONA VODIYSIDA OILA URF-ODATLARI VA QADRIYATLARINING TRANSFORMATSIYASI VA UNING IJTIMOY JARAYONLARIDA NAMOYON BO'LISH XUSUSIYATLARI	276-280
<i>Raximova Rayxon Abdurasulovna</i> GLOBALLASHUV VA OILA AXLOQIY MADANIYATINING O'ZARO ALOQADORLIGI	281-287
<i>Raxmankulov Farhod Raximkulovich</i> MULKDORLAR QATLAMIDA IJTIMOY MAS'ULIYAT TUYG'USINI SHAKLLANTIRISH MASALALARI	288-292
<i>Shirinov Anvar Qanoatovich</i> MARKAZIY OSIYODA INSON TARAQQIYOTINING DOLZARB MASALALARI	293-299

Xandamova Marifat Akramovna
 “OSOR AL-BOQIYA” – ABU RAYHON BERUNIY ILMIIY IJODINING DURDONASI..... 300-304

Teshaboev Muhiddin Marifovich
 IJTIMOIIY DAVLATDA IJTIMOIIY ADOLATNI TA’MINLASH VA IJTIMOIIY INSTITUTLARNING
 MAQSADI 305-311

Karimov Rahmat Rahmonovich, Bekbayev Rauf Rustamovich
 MADANIY ANTROPOLOGIYA FANINING PREDMETI VA IJTIMOIIY-GUMANITAR FANLAR
 TIZIMIDAGI O’RNI 312-320

Talapov Baxriddin Alijanovich
 DEMOKRATIYA VA SHARQONA BOSHQARISHNING ETNODIFFERENSIAL
 XUSUSIYATLARI 321-326

10.00.00 – ФИЛОЛОГИЯ ФАНЛАРИ

Ayuzmuratova Nurjamal Dastembayeva
 КАРАКАЛПАКСКИЕ ЖЕНСКИЕ ЛИЧНЫЕ ИМЕНА..... 327-332

Olga Filippova
 ADDING REDUNDANCY FUNCTIONS TO CLUSTERED IMPLEMENTATION 333-345

Egamnazarova Zaynab Xolmurod qizi
 INGLIZ TILIDAGI RIELTORLIK FAOLIYATIGA OID TERMINLARNING O’ZBEK TILI O’ZLASHISH
 MASALALARI 346-351

Narzieva Gulnoza Akbarovna
 LEKSIK BIRLIKLARDA MILLIY – MADANIY KOD IFODASI 352-357

Qodirova Mukaddas Tog’ayevna, Ibragimova So’g’diyona Ikrom qizi
 INGLIZ-O’ZBEK TILLARIDA VERBAL VA NOVERBAL MULOQOT TABULARINING
 QO’LLANILISHI 358-362

12.00.00 – ЮРИДИК ФАНЛАР

Tўраев Сардор Абдихаким ўғли
 ИНТЕРНЕТ ТАРМОҒИДАН ФОЙДАЛАНИБ СОДИР ЭТИЛАДИГАН ЖИНОЯТЛАРНИНГ
 ОЛДИНИ ОЛИШНИНГ УМУМИЙ ЧОРАЛАРИ 363-371

Атаев Шокир Куранбаевич
 ТАДБИРКОРЛИК ФАОЛИЯТИНИ МАЪМУРИЙ-ҲУҚУҚИЙ ТАРТИБГА СОЛИШ
 АСОСЛАРИНИ ЯНАДА ЛИБЕРАЛЛАШТИРИШ 372-377

Юсупов Илхомжон Ибодиллаевич
 ҲУҚУҚИЙ АНИҚЛИК ПРИНЦИПИНING АЙРИМ НАЗАРИЙ - ҲУҚУҚИЙ ЖИҲАТЛАРИ
 ХУСУСИДА 378-385

13.00.00 – ПЕДАГОГИКА ФАНЛАРИ

Adizova Nigora Baxtiyorovna
 MUAMMOLI TA’LIM ASOSIDA BOSHLANG’ICH SINIF O’QUVCHILARINING DIVERGENT
 TAFAKKURINI TARBIYALASH VA RIVOJLANTIRISH 386-390

<i>Tkacheva Anastasiya Aleksandrovna</i> O'ZBEKISTON OLIY O'QUV YURLARI TALABALARINING IJTIMOYIY-MADANIY KOMPETENTLIGINI RIVOJLANTIRISH UCHUN ISPAN TILINI O'QITISHDA VIRTUAL REALLIKDAN FOYDALANISH	391-400
<i>Uralova Muxabbat Sanjar qizi</i> BO'LAJAK BOSHLANG'ICH SINIF O'QITUVCHISINING IJODIY-METODIK FAOLIYATINI TAKOMILLASHTIRISH.....	401-406
<i>Kenjabaev Jahongir Abdisalimovich</i> METHODOLOGY FOR TEACHING ENGLISH BASED ON INTERNET RESOURCES	407-411
<i>Abdusamatov Alisher Sobirovich</i> TA'LIMNI LOYIHALASHTIRISH JARAYONIGA SEMIOTIK YONDASHUV	412-417
<i>Ibragimova Ehtiyotxon Ismailovna, Sobirova Nargiza Numonjonovna</i> TA'LIMDA NOVERBAL VOSITALARNING O'RNI	418-422
<i>Babayeva Maxfuza Abduvaitovna</i> TA'LIMDA FANLARARO BOG'LANISHNING AHAMIYATI	423-429
<i>Nazarova Zarrina Allaberdiyevna</i> MAKTAB O'QITUVCHILARINING KREATIV SIFATLARINI RIVOJLANTIRISH USULLARI.....	430-435
<i>Jumayeva Gulnora Tursunpulatovna</i> O'QITUVCHILARINING KASBIY MADANIYATINI RIVOJLANTIRISHNING SHART- SHAROITLARI	436-442
<i>Умаров Азиз Авазович</i> ИСПОЛЬЗОВАНИЕ АУДИОВИЗУАЛЬНЫХ ТЕХНОЛОГИЙ НА УРОКАХ РУССКОГО ЯЗЫКА	443-447
<i>Ahmadjonova Odina Anvarjon qizi</i> INGLIZ TILI DARSLARIDA O'QUVCHILARNING KOMMUNIKATIV NUTQIY KOMPETENSIYASINI RIVOJLANTIRISH METODIKASI(STEAM TA'LIM TEXNOLOGIYASI MISOLIDA).....	448-453
<i>Otamurodova Shamsu Qamar Otamurodovna</i> DIVERSIFIKATSIYA TAMOYILI ASOSIDA TALABALARNING KREATIVLIGINI YUZAGA CHIQRISH METODIKASI	454-461
<i>Komilov Nodirbek Bokijonovich</i> THE IMPORTANCE OF THE HISTORY OF MEDICINE IN INCREASING THE EXCLUSIVE COMPETENCE OF FOREIGN STUDENTS	462-466
<i>Sapieva Nargiza Mamayusufovna</i> IQTIDORLI O'QUVCHILARNING KREATIV FIKRLASH KOMPETENTLIGINI RIVOJLANTIRISHNI IJTIMOIY-PEDAGOGIK QO'LLAB-QUVVATLASH	467-478
<i>Norqobilova Rayxona Davlatovna</i> XORIJIY FANLARDAN BOLALARNING MAKTABGA TAYYORGARLIGINING DIAGNOSTIKASI	479-484

<i>Mamatkodirov Maxammadali Mamatisakovich</i> SINFDAN TASHQARI MASHG‘ULOTLAR UCHUN RAQAMLI VOSITALAR VA PLATFORMALARNI HAMDA O‘QITISH USULLARINI TANLASH	485-492
<i>Irgasheva Umida Raimjanovna</i> TALABALAR KASBIY NUTQ KOMPETENTSIYASINI STEAM TEXNOLOGIYASI ASOSIDA TAKOMILLASHTIRISH	493-498
<i>Turayeva Lolaxon Yuldashevna</i> ERKIN MEXANIK TEBRANISHLARNI MAPLE DASTURIY VOSITASI YORDAMIDA O‘RGANISH VA NAMOYISH ETISH	499-505
<i>Kushakova Gulnora Egamkulovna</i> TALABA YOSHLARNI OILAVIY HAYOTGA TAYYORLASHNING PEDAGOGIK VA PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI	506-510
<i>Kenjabayeva Dilafruz Abdisalimovna</i> OLIY O‘QUV YURTI SHAROITIDA ZAMONAVIY O‘QITUVCHINI TAYYORLASHNING DEONTOLOGIK KOMPONENTI	511-518
<i>Xasanova Gulnoza Raxatjanovna</i> KREDIT-MODULLI TA‘LIM TIZIMI JARAYONIDA OLIY TA‘LIM MUASSASALARI TALABALARINING MUSTAQIL ISHLARINI TASHKIL ETISH MUAMMOLARI	519-525

12.00.00- Юридик фанлар

Тўраев Сардор Абдихаким ўғли
Тошкент давлат юридик университети
таянч докторанти
e-mail: sardor_96s@bk.ru

ИНТЕРНЕТ ТАРМОҒИДАН ФОЙДАЛАНИБ СОДИР ЭТИЛАДИГАН ЖИНОЯТЛАРНИНГ ОЛДИНИ ОЛИШНИНГ УМУМИЙ ЧОРАЛАРИ

Аннотация. Мазкур мақолада муаллиф Интернет тармоғидан фойдаланиб содир этиладиган жиноятларнинг олдини олишнинг умумий чораларини ёритган. Мазкур турдаги жиноятларнинг қуйидаги ўзига хос хусусиятлари сифатида муаллиф кибержиноятчилик, одатда, кеч аниқлани боис қарши кураш самарадорлиги пасаяди дея қайд этиб ўтган. Интернет тармоғидан фойдаланиб содир этиладиган жиноятларнинг олдини олишнинг ҳуқуқий, ташкилий ва техник чораларни келтирган.

Калит сўзлар: ахборот технологиялари, рақамли иқтисодиёт, компьютер жиноятлари, виртуал олам, Интернет тармоғи, ахборот уруши, кибержиноятчилик, киберхавфсизлик.

Turayev Sardor Abdikhakim ugli
Independent researcher of
Tashkent State University of Law

GENERAL MEASURES TO PREVENT CRIMES COMMITTED USING THE INTERNET NETWORK

Abstract. In this article, the author reviewed general measures to prevent crimes committed using the Internet. As the following distinguishing features of this type of crime, the author noted that cybercrime usually reduces the effectiveness of the fight against late detection. It mentions legal, organizational and technical measures to prevent crimes committed using the Internet.

Key words: information technologies, digital economy, computer crime, virtual world, Internet, information warfare, cybercrime, cybersecurity.

Тураев Сардор Абдихаким угли
Самостоятельный соискатель
Ташкентского государственного
юридического университета

ОБЩИЕ МЕРЫ ПО ПРЕДУПРЕЖДЕНИЮ ПРЕСТУПЛЕНИЙ, СОВЕРШАЕМЫХ С ИСПОЛЬЗОВАНИЕМ СЕТИ ИНТЕРНЕТ

Аннотация. В этой статье автор рассмотрел общие меры по предотвращению преступлений, совершаемых с использованием Интернета. В качестве следующих отличительных черт данного вида преступлений автор отметил, что киберпреступность обычно снижает эффективность борьбы с поздним

выявлением. В нем упоминаются правовые, организационные и технические меры по предотвращению преступлений, совершаемых с использованием Интернета.

Ключевые слова: информационные технологии, цифровая экономика, компьютерная преступность, виртуальный мир, сеть Интернет, информационная война, киберпреступность, кибербезопасность.

DOI: <https://doi.org/10.47390/SP1342V3I11Y2023N49>

Янги Ўзбекистонда демократик ҳуқуқий давлат қуриш ва адолатли фуқаролик жамиятини шакллантиришни янги босқичга олиб чиқиш борасида қатор кенг кўламли чора-тадбирлар амалга оширилмоқда, келгуси ислохотларнинг ҳуқуқи асослари яратилмоқда.

Ўзбекистон Республикаси Президенти Ш.Мирзиёев таъкидлаганларидек, “ўтган даврда қабул қилинган 400 га яқин яхлит қонунлар ҳаётимизнинг барча соҳаларини ҳуқуқий тартибга солиш билан бирга, фуқароларнинг ҳуқуқ ва манфаатларини таъминлашга хизмат қилмоқда [1].

Қайд этиш жоизки, инсонпарвар ҳуқуқий демократик давлат ва фуқаролик жамиятини шакллантиришда ахборот ҳамда у билан боғлиқ бўлган ахборотлаштириш жараёнининг ҳуқуқий тартибга солиниши алоҳида аҳамият касб этади.

Жумладан, Янги Ўзбекистон Тараққиёт стратегиясида ахборот хавфсизлигини таъминлаш ва ахборотни ҳимоя қилиш тизимини такомиллаштириш, ахборот соҳасидаги таҳдидларга ўз вақтида ва муносиб қаршилик кўрсатиш, хавфсизлик, миллатлараро тотувлик ва диний бағрикенгликни таъминлаш ҳамда чуқур ўйланган, ўзаро манфаатли ва амалий ташқи сиёсат соҳасидаги устувор йўналишининг муҳим вазифаси сифатида белгиланган [2].

“Глобал ахборотлаштириш ва компьютерлаштириш асри”да инсоният ҳаётига оламшумул ихтиролар билан бир қаторда, ахборот хавфсизлигига таҳдид солаётган компьютер жиноятчилиги каби улкан муаммолар ҳам кириб келмоқда. Жиноий ниятларни амалга оширишда компьютер техникаси доим асосий восита ва жиноят содир этиш қуроли сифатида фойдаланилмоқда. Бу эса, халқаро ҳуқуқда “кибержиноятчилик” деган ном остида жиноятчиликнинг янги турини келтириб чиқарди.

Мазкур турдаги жиноятларнинг қуйидаги ўзига хос хусусиятларини таъкидлаш ўринлидир:

- жиноятнинг исталган ҳудуддан амалга ошириш мумкинлиги, жиноятчи бажарган ишларни қайси ҳудуддан ва қайси техника воситаси орқали амалга оширилганини аниқлаш қийин бўлади;
- кибержиноятчилик, одатда, кеч аниқланади, шу боис унга қарши кураш самарадорлиги пасаяди;
- кибержиноят натижасида муайян мулк эмас, балки ахборотларга нисбатан мулкчилик ҳуқуқи йўқотилади;
- ахборотларни қайта ишлаш жараёнида йўл қўйилган хатолик ўз вақтида кузатилмайди ва тuzатилмайди, натижада келгусида содир бўладиган хатоларнинг олдини олиб бўлмайди;
- тегишли орган ходимларининг кибермуҳит ҳақида малакаларининг етарсизлиги ҳам қатор муаммоларни келтириб чиқаради;

– содир этиладиган компьютер жиноятлари ўз вақтида эълон қилинмайди (ҳисоблаш тармоқларида камчиликлар мавжудлигини бошқалардан яшириш, муассаса ишчанлик обрўйини сақлаб қолиш ва бошқа мақсадларда);

– кибержиноятни тергов қилиш ҳамда очишнинг ўзига хос қийинлиги, кўпчилик ҳолатларда жуда катта миқдорда зарар кўрилиши, жиноятчилар учун миллий чегаранинг очиклиги, жиноятчиларга қарши курашиш учун ягона ҳуқуқий асоснинг мавжуд эмаслиги, кибержиноятчилар кибермуҳитининг исталган ҳудудида қуролланишлари мумкинлиги каби ҳолатлар ҳам бу жиноятнинг ўзига хусусиятини акс эттиради.

Жиноятларнинг олдини олиш чора-тадбирлари тизими ижтимоий бошқарув соҳаларидан бири ҳисобланади, чунки жиноятчиликни белгиладиган омилларгагина эмас, балки уларнинг ўсиши ва ривожланиши сабабларига ҳам ўз таъсирини кўрсатади.

Маълумки, кишилик жамияти ривожланиб бориши билан ижтимоий хавfli қилмишларнинг, қонунлар қабул қилинганидан кейин эса, жиноятлар содир этилишининг олдини олиш муаммолари вужудга келган. Афлотун (Платон) ва Арасту (Аристотел)ларнинг фикрича, жамиятда шахсни жиноят йўлидан қайтарувчи қонунлар ҳукмрон бўлиши зарур. Шунингдек, XVIII аср маърифатпарвар олимлари, хусусан Монтескенинг фикрича “ҳар қандай ҳокимият жиноят учун жазо белгилашни эмас, балки жиноятнинг олдини олиш тўғрисида ғамхўрлик қилмоғи лозим” [3]. Ч.Беккариа ҳам ўзининг “Жиноят ва жазо тўғрисида»ги асарида жиноят учун жазо тайинлашдан кўра, уни олдини олиш маъқулроқ эканлиги таъкидлаган эди. Неча асрлардан буён жиноятчиликнинг олдини олиш борасида фикр юритилаётган бўлса-да, ҳозирга қадар ҳам ушбу тушунчанинг умуметироф этилган таърифи мавжуд эмас. Криминологияда жиноятчиликнинг олдини олиш деганда, жиноятчиликни, алоҳида турдаги жиноятларни ҳамда аниқ жиноятларни аниқлаш, уларни камайтириш, шароит ва сабабларни бартараф қилишга қаратилган ҳамда шахсларнинг яшаш муҳити ёки хулқи жиноят йўлига ўтиб қолиши ёки жиноий фаолиятга қайтаришига олиб келувчи шароитларни бартараф қилишга қаратилган кўп босқичли давлат ва жамоат чоралари тизими тушунилади, шунингдек бу чоралар тизимини криминология фани криминологик тадқиқотлар олиб бориш орқали ишлаб чиқади ва тавсия қилади.

Криминологияга оид адабиётларда жиноятчиликнинг олдини олиш тушунчаси ҳақида кўп фикр юритилади, лекин мазкур тушунчанинг умум эътироф этилган таърифи мавжуд эмаслиги айтиб ўтилади. Бу борада М.Усмоналиев ҳамда Й.Каракетовлар фикр юритиб, криминологияда жиноятчиликнинг олдини олиш деганда, жиноятчиликни, алоҳида турдаги жиноятларни ҳамда аниқ жиноятларни аниқлаш, уларни камайтириш, шароит ва сабабларни бартараф қилишга қаратилган ҳамда шахсларнинг яшаш муҳити ёки хулқи жиноят йўлига ўтиб қолиши ёки жиноий фаолиятга қайтаришига олиб келувчи шароитларни бартараф қилишга қаратилган кўп босқичли давлат ва жамоат чоралари тизими тушунилади, шунингдек бу чоралар тизимини криминология фани криминологик тадқиқотлар олиб бориш орқали ишлаб чиқади ва тавсия қилади, деб таъкидлайди [4].

Ўзбекистон Республикасининг “Ҳуқуқбузарликлар профилактикаси тўғрисида»ги Қонунида эса жиноятчиликни олдини олиш эмас балки ҳуқуқбузарликлар профилактикасига таъриф берилиб, бу – ҳуқуқ-тартиботни сақлаш ҳамда

мустаҳкамлаш, ҳуқуқбузарликларни аниқлаш, уларга барҳам бериш, шунингдек ҳуқуқбузарликларнинг содир этилиши сабабларини ва уларга имкон бераётган шарт-шароитларни аниқлаш, бартараф этиш мақсадида қўлланиладиган ҳуқуқбузарликлар умумий, махсус, якка тартибдаги ва виктимологик профилактикасининг ҳуқуқий, ижтимоий, ташкилий ва бошқа чора-тадбирлари тизимидир.

Бугунги кунда барча иқтисодий жиҳатдан тараққий этган мамлакатлар информацион технологиялар ва компьютер воситаларидан тижорат, ишлаб чиқариш, банк соҳаларида кенг қўламда фойдаланмоқдалар. Бу шундан далолат берадики, анъанавий услубларга кўра замонавий информациялар оқимида тўғри ўрин танлай олиш ва ташкилотларнинг иқтисодий фаолиятини тўлиқ ва чуқур таҳлил қилиш анчагина мураккаблашмоқда [5].

Ахборот-коммуникация технологияларининг замонавий жамият ҳаётининг барча жабҳаларига кенг қўламларда кириб келиши ташкилий ва ижтимоий муносабатларга жиддий равишда ўз таъсирини ўтқазса бошлади, жумладан давлат ва унинг ташкилотлари, фуқаролари орасидаги иқтисодий муносабатларга ҳам.

Бу эса, ўз навбатида, жамиятнинг юқори даражада информатизациялашган бўлишини ҳамда информацион хавфсизлик ва компьютер воситалари масалаларига бошқача, янада жиддийроқ ёндашиш лозимлигини тақозо эта бошлади. Кибержиноятчиликка қарши курашга бошқача ёндашиш масаласининг муҳимлиги шундаки, информацион технологиялар, жумладан компьютер воситалари халқаро миқёсда ва барча жабҳаларда фаол равишда муайян хавф-хатар ва таҳдид келтириб чиқарган ҳолда қўлланилади [6].

Махфий маълумотларнинг ноқонуний равишда ўзлаштирилишидан ташкилотлар анча зарар кўрадилар, аммо умумжаҳон миқёсидаги Интернет тармоғидан фойдаланиб содир этилган жиноятлар натижасидаги кўрилган зарарлар бир йилда миллион, ҳаттоки миллиард АҚШ долларларини ташкил этади. Интернет тармоғидан фойдаланиб содир этилган жиноятлар натижасида айниқса ҳар қандай мамлакатнинг иқтисодиёти зарар кўради. Европа Кенгаши мутахассисларининг тақдим қилган статистик маълумотларга кўра фақатгина Интернет тармоғидан фойдаланиб содир этилган фирибгарлик жиноятлари натижасида, масалан кредит (пластик) карточкалар билан боғлиқ бўлган фирибгарлик жиноятлари натижасида ҳар йили 400 миллион АҚШ доллари яқин пул маблағи йўқотилади, вируслар ҳужуми натижасида эса етказилган зарар йилига 12 миллиард АҚШ долларини ташкил қилади [7], Интернет тармоғидан фойдаланиб содир этилган жиноятлар натижасида интеллектуал мулк ҳуқуқининг бузилиши натижасида ҳар йили 250 миллиард АҚШ доллари миқдоридagi пул маблағи миқдорида зарар етказилади. Албатта бундай жарангдор рақамлар шунингдек, банк-молия тизимига ҳам тааллуқлидир.

Ривожланган мамлакатларда бундай жиноятларнинг статистик таҳлили 1958 йилдан эътиборан олиб борилган. Ўша пайтларда Интернет тармоғидан фойдаланиб содир этилган жиноятларга компьютер технологияларини нобуд қилиш ёки талон-торож қилиш, маълумотларнинг талон-торож қилиниши; компьютер воситасидан фойдаланган ҳолда фирибгарлик ёки пул маблағларини ёки бошқа моддий қимматликларни талон-торож қилиш; компьютер технологиялари ва маълумотлар базасидан ноқонуний фойдаланиш кабилар киритилган. Бундай қайдлар дастлаб

Стенфорд тадқиқотчилиқ институтида олиб борилган ва узоқ вақт мобайнида деярли қизиқиш уйғотмаган. Биринчи марта 1966-йилда эса АҚШнинг Миннесота штатида банкни талон-торож қилиш компьютер воситасидан фойдаланилган ҳолда содир этилган [8].

Таъкидлаш ўринлики, кўплаб криминолог олимлар қарашларида мустаҳкам ўрин олган жиноятчилиқнинг олдини олиш чораларини умумижтимоий ва махсус чораларга ажратиш тўғрисидаги таълимотга асосан, Интернет тармоғидан фойдаланиб содир этиладиган жиноятни олдини олишнинг умумижтимоий ва махсус чораларини фарқлаш мақсадга мувофиқдир.

Маълумки, анънавий тарзда шахсга қарши зўрлик ишлатиб содир этиладиган жиноятлар профилактика тизимининг икки таркибий элементи (даражаси) фарқланади: 1) умумий профилактика; 2) махсус профилактика.

Умумий профилактика фаолияти давлат ва жамоат ташкилотларининг жиноятчилиқ сабабларини, жиноятларга имконият яратувчи шарт-шароитларни, шунингдек жиноий натижага эришишни енгиллаштирувчи ҳолатларни аниқлаш [9], ўрганиш ва бартараф этиш фаолиятини ўз ичига олади.

Махсус криминологик профилактика, кўпгина олимларнинг фикрича, жиноятлар содир этилишига имконият яратувчи шарт-шароит ва сабабларни бартараф этиш ёки нейтраллаштиришга бевосита қаратилган тадбирларни ўз ичига олади.

1) *Интернет тармоғидан фойдаланиб содир этиладиган жиноятнинг олдини олишнинг умумижтимоий чоралари.* Ушбу жиноятларнинг олдини олишда умумижтимоий даражадаги чоралар тизими асосий ўрин тутатади: иқтисодиётнинг барқарорлашуви, ишлаб чиқаришнинг ўсиши, аҳолининг иш билан бандлигини таъминлаш, иқтисодий самарадорлик ва ижтимоий адолатни таъминлаш, аҳоли маънавий қарашларини мустаҳкамлаш. Иқтисодиётни барқарорлаштирамай, унинг самарадорлигини оширмай, ишсизлик даражасини ҳамда ишсизлар сонини камайтирмай [10], аҳоли маълум тоифа қатламлари ижтимоий ҳимоясини кучайтирмай, жамиятда ахлоқий ва маънавий қадриятларни мустаҳкамлай туриб бу борадаги вазиятни тубдан яхшилашнинг имкони йўқ.

2) *Интернет тармоғидан фойдаланиб содир этиладиган жиноятнинг олдини олишнинг махсус чоралари.* Компьютер соҳасидаги жиноятлар олдини олишнинг махсус чоралари айнан ушбу соҳадаги жиноятларнинг олдини олишга йўналтирилган.

В.А.Конявский Интернет тармоғидан фойдаланиб содир этиладиган ўзгалар мулкани талон-торож қилиш жиноятларининг профилактикаси, олдини олиш чораларининг қуйидаги комплексини таклиф этади:

1) халқаро ҳамкорлик – қонунчилик актларини унификациялаш, халқаро стандартлар ва адлия органларининг координациясига оид халқаро ҳамкорлик;

2) ҳукумат, давлат чоралари – ҳукуматнинг иқтисодиёт ва ишлаб чиқариш соҳаларидаги Интернет тармоғидан фойдаланиб содир этиладиган ўзгалар мулкани талон-торож қилишнинг олдини олишга миллий жиноят қонунини зарур бўлган бўшлиқларни такомиллаштиришга қаратилган давлат миқёсидаги фаолияти;

3) нодавлат чоралар – иш муомаласи одатларига иқтисодиёт ва ишлаб чиқаришда компьютер воситаларидан фойдаланишни суистеъмол қилишнинг жавобгарликка сабаб бўлиши принципларининг киритилишида намоён бўлади.

Ҳозирги вақтда Ўзбекистон Республикаси қонунчилигининг турли соҳаларида маълумот (ахборот)ларни ҳимоя қилиш шарт-шароитлари ва тамойил (принцип)ларини белгилаб берадиган бир қанча меъёрий (норматив) ҳужжатларнинг қабул қилиниши билан боғлиқ жараён кечмоқда.

Шунинг учун ҳам бугунги кунда Интернет тармоғидан фойдаланиб содир этиладиган жиноятларига фаол қарши кураш мақсадида ҳуқуқни муҳофаза қилувчи органлар таркибида махсус бўлим ва бўлинмаларни шакллантириш замон талаби бўлмоқда.

Европа Кенгашининг қонунчилик масалалари бўйича Комитетининг Интернет тармоғидан фойдаланиб содир этилган ҳуқуқбузарликлар ва уларга нисбатан жавобгарликка оид криминалогик қонунчиликни унификациялашга оид таклифида ҳам Интернет тармоғидан фойдаланиб ўзгалар мулкани талон-торож қилиш жиноятларини қонунчиликда алоҳида моддалар сифатида кўриб чиқиш таклиф этилган бўлиб, бунда Интернет тармоғидан фойдаланиб ўзгалар мулкани талон-торож қилиш жиноятларининг фирибгарлик, растрата, ўғрилик каби бир қатор турлари кўрсатиб ўтилганлигига эътибор қаратиш лозимдир.

Умуман олганда, профилактика ишлари уч йўналишда амалга оширилади. Биринчидан, жазо таҳдиди билан шахсни жиноят содир этишдан тийиш, яъни жиноятчиликка мойил инсонлар бундай майл ва истаклардан воз кечадилар. Иккинчидан, жазо тақиқланган ҳаракатлар содир этилган ҳолда қўлланадиган, фуқароларни қонун билан қўриқладиган нормаларни ҳамда жамоат тартибини бузмасликка ундайди. Учинчидан, жиноий жавобгарликка тортиш “қонунга итоаткор бўлиш одатини сақлаб қолиш”га қаратилади.

Маълумки, жиноятларнинг олдини олиш борасидаги фаолиятда тийиб туриш ҳуқуқий чораларининг ўзи билан кутилган натижага эришиш мумкин эмас. Хорижий тажрибадан унумли фойдаланган ҳолда, миллий жиноят қонунчилигида мавжуд муаммолар нуқтайи назаридан олиб қараганда, компьютер жиноятчилигининг олдини олишнинг қуйидаги ташкилий-бошқарув чораларидан янада самарали фойдаланиш зарурлиги кўзга ташланади:

- 1) ахборотнинг чиқиб кетиши, талон-торож қилиниши, йўқотилиши, бузиб кўрсатилиши ва қалбакилаштирилишининг олдини олиш;
- 2) ахборотни йўқ қилиб юбориш, модификациялаштириш, бузиб кўрсатиш, ундан нусха кўчириш, уни тўсиш ҳамда ахборот ресурслари ва тизимларига қонунга хилоф равишда аралаштириш бошқа шакллариининг олдини олиш;
- 3) ҳужжатлаштирилган ахборотнинг хусусий мулк объекти сифатида амал қилиш ҳуқуқий режимини таъминлаш;
- 4) давлат сирларини ва ҳужжатлаштирилган махфий ахборот сирини сақлаш;
- 5) ахборот борасидаги жараёнларда ва ахборот тизимлари, технологиялар ва уларни таъминлаш воситаларини ишлаб чиқиш, ишлаб чиқариш ва қўллашда субъектларнинг ҳуқуқларини таъминлаш [11].

Шуни қайд этиб ўтиш лозимки, ҳозирги вақтда кўриб чиқиладиган соҳада тийиб туривчи омил вазифасини бажаришга қодир бўлган омиллар йиғиндисиде ҳуқуқни муҳофаза қилиш органлари компьютер ахбороти хафсизлигини таъминлашга қодир эканлигига бўлган ишончни пайдо қилиш биринчи ўринга чиқади. Потенциал жиноятчи

ўзининг аниқланиши ва жазога тортилиши эҳтимоли катта эканлигини англаши лозим. Шу сабабли, аниқ мақсадга йўналтирилган тадбирларни ўтказиш ва компьютер ахбороти соҳасида жиноятчиликка қарши самарали кураш олиб борилаётгани ҳақида ахборотни тарқатиш компьютер технологиялари соҳасида жиноятларнинг олдини олишнинг муҳим элементи ҳисобланади.

Шуни тан олиш лозимки, жабрланувчи жиноят механизмининг муҳим элементидир. Бинобарин, кўриб чиқиляётган соҳада жиноятларнинг олдини олиш самарадорлигини оширишга виқтимологик профилактика чоралари ҳам имконият яратади. Кўриб чиқиляётган вазиятда виқтимологик профилактика компьютер ахбороти соҳасида жиноятларнинг потенциал жабрланувчиларига ҳам ўз таъсирини кўрсатиши лозим.

Бундан ташқари, айрим олимлар, масалан В.Бессонов “компьютер” жиноятчилигининг олдини олиш соҳасида жиноятнинг олдини олиш виқтимологик элементини мустақил йўналиш сифатида фарқлайди. Компьютер ахбороти соҳасида жиноятлар содир этилишига таъсир кўрсатадиган виқтимологик омиллар деганда муаллиф субъектнинг потенциал ёки реал жабрланувчига айланишини белгилайдиган шарт-шароитлар йиғиндисини, шунингдек муайян жиноятни содир этишда иштирок этувчи реал жабрланувчиларнинг шахсий хусусиятларини тушунади ва ушбу омилларни уч гуруҳга ажратади: ижтимоий омиллар; маънавий-психологик омиллар; хулқ-атворни белгилайдиган омиллар [12].

Бундан ташқари, компьютер ахбороти соҳасида жиноятларнинг олдини олиш амалдаги тизимида жиддий бўшлиқ мавжуд – вояга етмаган жиноятчининг шахсини ўрганишга лозим даражада эътибор берилмайди. Интернет глобал компьютер тармоғи пайдо бўлиши билан вояга етмаган ҳуқуқбузарлар кенг имкониятларни қўлга киритдилар, шу сабабли ўсмирлар ўртасида ғайриқонуний фаолиятнинг олдини олишга алоҳида эътибор қаратилиши лозим.

Ташкилий-бошқарув чораларидан ташқари, компьютер жиноятларига қарши курашда техник хусусиятга эга бўлган чоралар (аппарат, дастурий чоралар) муҳим роль ўйнаши мумкин.

Аммо юқорида санаб чиқилган омилларга қарши курашиш баъзан муаммонинг ечилишига эмас, балки фақат янги муаммоларнинг пайдо бўлишига олиб келади. Хусусан, ташкилотлар раҳбарларининг эски дастурий таъминот воситаларини янада замонавий дастурий таъминот воситалари билан алмаштириш ҳақида шошма-шошарлик билан берилган кўрсатмалари янада оғир салбий оқибатларга олиб келиши мумкин. Аксарият ҳолларда “янги дастурий таъминот воситалари” фақат потенциал жиҳатдан янада ишончли ҳисобланади. У кўп сонли техник нуқсонларга эга бўлиб, улар фақат мазкур дастурлардан фойдаланиш жараёнида аниқланади ва баргараф этилади. Шундай қилиб, дастурий таъминот воситаларининг охириги версиясини ўрнатган ташкилотларнинг ахборот борасидаги хавфсизлиги даражаси эски, аммо синашта дастурий таъминот воситаларига эга ташкилотлар билан таққослаганда паст бўлади.

Компьютер жиноятлари ўз хусусиятига кўра трансмиллий тус олиб бораётгани туфайли, мазкур жиноятларга қарши кураш соҳасида халқаро ҳамкорлик ҳам кучаймоқда.

Жиноятчиликка қарши кураш соҳасида халқаро ҳамкорлик тажрибаси шундан далолат берадики, ҳозирги даврда компьютер техникаси воситаларидан фойдаланиб содир этиладиган жиноятларга қарши самарали курашиш вазифасини ҳал этишнинг устувор йўналишларидан бири ҳуқуқни муҳофаза қилиш органлари томонидан турли профилактика чораларидан фаол фойдаланишдир [13].

Махсус криминологик профилактика, кўпгина олимларнинг фикрича, жиноятлар содир этилишига имконият яратувчи шарт-шароит ва сабабларни бартараф этиш ёки нейтраллаштиришга бевосита қаратилган тадбирларни ўз ичига олади.

1) *Интернет тармоғидан фойдаланиб содир этиладиган жиноятнинг олдини олишнинг умумижтимоий чоралари.* Ушбу жиноятларнинг олдини олишда умумижтимоий даражадаги чоралар тизими асосий ўрин тутатади: иқтисодийнинг барқарорлашуви, ишлаб чиқаришнинг ўсиши, аҳолининг иш билан бандлигини таъминлаш, иқтисодий самарадорлик ва ижтимоий адолатни таъминлаш, аҳоли маънавий қарашларини мустаҳкамлаш. Иқтисодий янада барқарорлаштирмай, унинг самарадорлигини оширмай, ишсизлик даражасини ҳамда ишсизлар сонини камайтирмай, аҳоли маълум тоифа қатламлари ижтимоий ҳимоясини кучайтирмай, жамиятда ахлоқий ва маънавий қадриятларни мустаҳкамлай туриб бу борадаги вазиятни тубдан яхшилашнинг имкони йўқ.

2) *Интернет тармоғидан фойдаланиб содир этиладиган жиноятнинг олдини олишнинг махсус чоралари.* Компьютер соҳасидаги жиноятлар олдини олишнинг махсус чоралари айнан ушбу соҳадаги жиноятларнинг олдини олишга йўналтирилган [14].

3. Компьютер технологияларидан фойдаланиб содир этиладиган жиноятларнинг ўзига хос хусусиятларидан келиб чиқиб, мазкур ҳодисага қарши курашиш тизимини ҳосил қиладиган жиноятларнинг махсус олдини олиш чораларининг уч асосий гуруҳини фарқлаш мумкин:

а) ҳуқуқий чоралар – компьютер жиноятларининг олдини олиш ҳуқуқий чоралари гуруҳига энг аввало қонун ҳужжатларининг компьютер техникаси соҳасидаги ғайриқонуний қилмишлар учун жиноий жавобгарликни белгилайдиган нормаларини киритилади;

б) ташкилий-бошқарув чоралари – 1) ахборотнинг чиқиб кетиши, талон-торож қилиниши, йўқотилиши, бузиб кўрсатилиши ва қалбакилаштирилишининг олдини олиш; 2) ахборотни йўқ қилиб юбориш, модификациялаштириш, бузиб кўрсатиш, ундан нусха кўчириш, уни тўсиш ҳамда ахборот ресурслари ва тизимларига қонунга ҳилоф равишда аралаштириш бошқа шакллариининг олдини олиш; 3) электрон ахборотнинг хусусий мулк объекти сифатида амал қилиш ҳуқуқий режимини таъминлаш; 4) давлат сирларини ва ҳужжатлаштирилган махфий ахборот сирини сақлаш; 5) ахборот борасидаги жараёнларда ва ахборот тизимлари, технологиялар ва уларни таъминлаш воситаларини ишлаб чиқиш, ишлаб чиқариш ва қўллашда субъектларнинг ҳуқуқларини таъминлаш;

в) техник чоралар – 1) компьютер техникаси воситаларидан жиноий мақсадларда фойдаланишга қарши кураш соҳасида ҳуқуқни муҳофаза қилиш органлари ва бошқа манфаатдор вазирликларнинг халқаро даражада ўзаро алоқаси ҳамда юксак технологиялардан жиноий мақсадларда фойдаланишга қарши кураш соҳасида ахборот айирбошлаш [15] тартибини ишлаб чиқиш; 2) юксак технологиялар соҳасида

жиноятларни аниқлаш, тўхтатиш ва тергов қилиш муаммолари бўйича амалий ходимлар иштирокида илмий-амалий конференциялар ўтказиш; 3) юксак технологиялар соҳасида жиноятларни аниқлаш, уларнинг олдини олиш ва очиш бўйича услубий тавсияларни тайёрлаш; 4) экспертлик-криминалистика муассасалари таркибида юксак технологиялар соҳасида жиноятлар тўғрисидаги ишлар бўйича экспертизалар ўтказиш учун бўлинмалар тузиш; 5) юксак технологиялар соҳасида ишлашга ихтисослашган кадрларни тайёрлаш дастурларини ишлаб чиқиш; 6) ўзгалар мулкни Интернет тармоғидан фойдаланиб талон-торож қилиш билан боғлиқ жиноятларни алоҳида расмий статистикасини юритиш; 7) мазкур жиноятлар ва уларнинг оқибатларига доир кўрсатувлар тайёрлаш ва ОАВларида мунтазам кўрсатиб бориш.

Adabiyotlar/Literatura/References

1. Мирзиёев Ш.М. Қонун устуворлиги ва инсон манфаатларини таъминлаш – юрт тараққиёти ва халқ фаровонлигининг гаровидир: Тошкент – Ўзбекистон – 2017. Б.34.
2. Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Янги Ўзбекистон Тараққиёт стратегияси тўғрисида”ги Фармони. Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами, 2021 й., 6-сон, 70-модда.
3. Криминология. Дарслик. Муаллифлар жамоаси. – Тошкент., Академия ноширлик маркази, 2007. – Б. 274.
4. Усмоналиев М., Каракетов Й. Криминология: Дарслик. – Тошкент: ТДЮИ, 2001. – Б.248.
5. Азаров Д.С. Уголовная ответственность за преступления в сфере компьютерной информации. Автореф. дисс. ... кан. юрид. наук. Киев: Институт государства и права им. В.М.Корецкого НАН Украины, 2002. – 16 с.;
6. Андреев В.А., Пак П.Н., Хорст В.П. Расследование преступлений в сфере компьютерной информации. – М.: Юрлит Информ, 2001. – 152 с.;
7. Батулин Ю.М., Жодзинский А.М. Компьютерная преступность и компьютерная безопасность. – М.: НОРМА, 2021. – 158 с.;
8. Муҳаммадиев А. Шахс, жамият ва давлат манфаатларини сифатсиз ахборотларнинг таъсиридан, ахборот тарқатиш тартибининг бузилишидан ҳимоя қилиш. Давлат ва ҳуқуқ: илмий-назарий журнал. 2003 йил, №2(14). – Б. 85.
9. Номоконов В.М. Новые информационные технологии в борьбе с преступностью: www.crime.vl.ru
10. Селиванов Н.А. Проблемы борьбы с компьютерной преступностью // Законность. – №8. –1993.– С.36–40.
11. Nay, B., Nance, K., Bishop, M. 2009. Live Analysis: Progress and Challenges. IEEE Security and Privacy, 7(2):32.
12. Мухтар М. Киберпреступность. // Владивостокский центр исследования организованной преступности: www.crime.vl.ru
13. Батлей Н. Компьютерная преступность: Пер. на кит. язык Хао Хайян. Изд-во Ляонинского просвещения, 1998.
14. Metchik E. A typology of crime on the Internet // Security Journal. – 1997. – Vol. 9, №1-3. – P. 27.
15. Алауханов Е.О. Криминология. Учебник: Общая и Особенная части. – Алматы, Жети жарғи, 2018. – С. 213.

SCIENCEPROBLEMS.UZ

ИЖТИМОЙ-ГУМАНИТАР ФАНЛАРНИНГ ДОЛЗАРБ МУАММОЛАРИ

№ 11 (3) – 2023

АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ СОЦИАЛЬНО- ГУМАНИТАРНЫХ НАУК

ACTUAL PROBLEMS OF HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES

Ижтимоий-гуманитар фанларнинг долзарб муаммолари электрон журнали 2020 йил 6 август куни 1368-сонли гувоҳнома билан давлат рўйхатига олинган.

Муассис: “SCIENCEPROBLEMS TEAM” масъулияти чекланган жамияти

Таҳририят манзили:

100070. Тошкент шаҳри, Яккасарой тумани, Кичик Бешёғоч кўчаси, 70/10-уй. Электрон манзил:

scienceproblems.uz@gmail.com

Боғланиш учун телефонлар:

(99) 602-09-84 (telegram).